

Etniciteit en leesklimaat: De noodzaak van een strakke begripsbepaling geïllustreerd aan een peiling van leesgedrag

Authors	Broeder,P.;Stokmans,M.J.W.;van Wijk,C.
Publication Date	2012
Link	https://research.tilburguniversity.edu/en/publications/c82e9d6c-2f45-4f07-9e70-6947ecdee536
Citation	Broeder , P , Stokmans , M J W & van Wijk , C 2012 , Etniciteit en leesklimaat : De noodzaak van een strakke begripsbepaling geïllustreerd aan een peiling van leesgedrag . in N de Jong , K Juffermans , M Keijzer & L Rasier (eds) , Papers of the The Anela 2012 Applied Linguistics Conference . Eburon , Delft , pp. 213-222 .
Download Date	2025-02-06 16:09:52
Rights	<p>General rights</p> <p>Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research. - You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain - You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal" <p>Take down policy</p> <p>If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.</p>

Etniciteit en leesklimaat. De noodzaak van een strakke begripsbepaling geïllustreerd aan een peiling van leesgedrag

Peter Broeder¹, Mia Stokmans, Carel van Wijk
Universiteit van Tilburg

1. Inleiding

Verschillen tussen autochtonen en allochtonen zijn in veel gedragsdomeinen onderwerp van studie. In toenemende mate wordt echter duidelijk hoezeer aangetoonde verschillen mede afhankelijk zijn van de gehanteerde indeling naar multiculturele subgroepen (WRR 2007). De twee meest gehanteerde criteria, nationaliteit en herkomstland, zijn in toenemende mate aan erosie onderhevig (Extra e.a. 2002). Het nationaliteitscriterium verliest aan bruikbaarheid door naturalisatie en dubbele nationaliteit; het herkomstlandcriterium wordt minder relevant doordat kinderen van migranten steeds vaker wel in het ‘gastland’ geboren zijn maar nog sterk beïnvloed worden door culturele waarden, normen en gedragingen die typerend zijn voor hun land van herkomst. Daarom wordt in toenemende mate de etniciteit van een persoon vastgesteld op basis van een gecombineerd herkomstlandcriterium: het geboorteland van persoon, vader én moeder. Voorbeelden hiervan zijn te vinden in recent onderzoek naar cultuurdeelname (Huysmans & de Haan 2008; Van den Broek 2008) en integratie (Van den Broek & Keuzenkamp 2008; Gijsberts & Dagevos 2009). Dit onderzoek brengt echter een ernstig probleem aan het licht: er bestaan grote verschillen tussen generaties. Bij allochtonen neigt de tweede generatie veel meer naar het cultuurparticipatiepatroon van autochtonen dan de eerste generatie (Van den Broek & Keuzenkamp 2008). Het gecombineerde herkomstlandcriterium maskeert al te gemakkelijk verschillen in cultuurdeelname binnen etnische groepen. Vandaar dan ook het voorstel om een categorisatie van de Nederlandse multiculturele populatie te gaan baseren op meer criteria dan alleen herkomstland en om ook subjectieve indicatoren op te nemen zoals thuistaal en zelftoegekende bevolkingsgroep (Extra e.a. 2002).

In het onderzoek waarover wij hier rapporteren, exploreren wij eerst wat de gevolgen zijn voor de indeling naar etniciteit wanneer die gebaseerd wordt op zowel objectieve als subjectieve criteria. Deze etnische classificatie wordt toegepast in een onderzoek binnen het culturele domein lezen.² Deze keuze is mede gebaseerd op de heersende gedachte dat lezen een middel is om een taal beter te beheersen, dat taal een kernwaarde is voor etnische identiteit (Fishman 1977), en dat de beheersing van de dominante taal een sterke indicator is voor succesvolle integratie. Vervolgens gaan we na welke wijze van etnische classificatie het beste bruikbaar is voor onderzoek naar integratieprocessen.

1.1 Etniciteit: een begripsafbakening

In Nederland is het meest gebruikte identificatiecriterium het gecombineerde herkomstland: het geboorteland van een persoon en/of diens moeder/vader. Dit criterium geeft een eenduidige bepaling voor personen uit de eerste en tweede generatie, maar het is niet zonder problemen. In vijf gevallen leidt het niet tot een adequate identificatie (Extra e.a. 2002: 6):

¹ Universiteit van Tilburg, Faculteit Geesteswetenschappen, Postbus 90153, 5000 LE Tilburg. E-mail: peter@broeder.com

² Het onderzoek is uitgevoerd in het kader van de Bachelorcursus *Practicum Interview en Enquête*. Wij willen de 155 deelnemende studenten graag bedanken voor hun onmisbare bijdrage bij het selecteren van de informanten, het afnemen van de vragenlijsten en het invoeren van de gegevens.

- 1) bij de in omvang toenemende groep van derde en volgende generaties (vgl. Turken en Marokkanen in Nederland);
- 2) bij verschillende etnisch-culturele groepen uit eenzelfde herkomstland (vgl. Turken en Koerden uit Turkije);
- 3) bij eenzelfde etnisch-culturele groep uit verschillende herkomstlanden (vgl. Chinezen uit China en Vietnam);
- 4) bij etnisch-culturele groepen zonder territoriumstatus (vgl. Roma/Sinti);
- 5) bij personen die in meer dan één herkomstland hebben gewoond (vgl. vluchtelingen, werknemers van multinationals).

Tabel 1 vat de voornaamste voordelen en bezwaren samen van de twee traditionele identificatiecriteria en van een aantal mogelijke alternatieven (Broeder & Extra 1999; Extra e.a. 2002).

Tabel 1: Een kritische inventarisatie van de criteria om een multiculturele samenleving in te delen naar bevolkingsgroepen.

criterium	Voordelen	Bezwaren
Nationaliteit	<ul style="list-style-type: none"> • objectief • relatief eenvoudig vast te stellen 	<ul style="list-style-type: none"> • (intergenerationele) erosie door naturalisatie of dubbele nationaliteit • nationaliteit is niet altijd indicatief voor etniciteit/identiteit • sommige (met name ex-koloniale) groepen hebben nationaliteit van immigratieland
Herkomstland (persoon, vader en/of moeder)	<ul style="list-style-type: none"> • objectief • relatief eenvoudig vast te stellen 	<ul style="list-style-type: none"> • intergenerationele erosie door geboorten in immigratieland • geboorteland is niet altijd indicatief voor etniciteit/identiteit (bijv. Nederlanders geboren in buitenland) • onveranderlijk/deterministisch: het doet geen recht aan de dynamiek van de samenleving (in tegenstelling tot alle andere criteria)
Zelftoekenning	<ul style="list-style-type: none"> • raakt de kern van de identificatievraag: <i>Tot welke bevolkingsgroep rekent u zich?</i> • emancipatoir: zelftoekenning komt tegemoet aan eigen beleving van etniciteit/identiteit 	<ul style="list-style-type: none"> • niet objectief, mede bepaald door tijdgeest • meervoudige zelftoekenning mogelijk (bijv. Turkse Nederlanders) • in Nederland historisch belast (vooral door Tweede Wereldoorlog)
Thuis taal	<ul style="list-style-type: none"> • thuis taal is meest opvallende etniciteitscriterium in communicatieprocessen • thuis taalgegevens leveren cruciale bouwstenen voor overheidsbeleid (ten aanzien van voorlichting, onderwijs, mediabeleid e.d.) 	<ul style="list-style-type: none"> • complex criterium (wie spreekt wanneer welke taal tegen wie?) • taal niet altijd kernwaarde van etniciteit/identiteit (bijv. Nederlanders in Australië) • meervoudig • moeilijk bruikbaar voor eenpersoonshuishoudens
Culturele achtergrond	<ul style="list-style-type: none"> • bevat de kernbestanddelen van etniciteit/identiteit 	<ul style="list-style-type: none"> • complex criterium (meerdere gedragingen, feesten); • het is mogelijk een glijdende schaal • meervoudig (men doet bijv. mee aan feesten van Nederlandse en allochtone origine)

Met name door de toename van derde en volgende generaties boet herkomstland aan relevantie in. Dat is niet een typisch Nederlands verschijnsel. Landen met een langer immigratieverleden zoals Australië, Canada, de Verenigde Staten en Zuid-Afrika zijn daarom reeds begonnen om gegevens te verzamelen over thuistaalgebruik en zelftoekenning (*Tot welke bevolkingsgroep rekent u zich?*). Thuistaal krijgt een centrale rol toebedeeld, maar zal aangevuld moeten worden met andere informatie. Een etnische identiteit uit zich ook in kenmerkende culturele omgangsvormen (*Hoe groet men elkaar?*) en het vieren van bepaalde feestdagen (zoals in Nederland Sint Nicolaas en Koninginnedag). In het onderzoek waarover wij hier rapporteren, is daarmee rekening gehouden. Informanten zijn ook gevraagd naar thuistaal en naar culturele achtergrond, hun feesten en gebruiken.

Onderzoeksvragen

De gedifferentieerde aanpak om etnische groepen te identificeren ligt ten grondslag aan de drie onderzoeksvragen waarop wij in het vervolg van dit paper een antwoord geven:

1. In hoeverre blijkt uit de andere criteria dat het gecombineerde herkomstland aan betekenis heeft ingeboet? Een bevestigend antwoord zou eens te meer de noodzaak onderstrepen om te komen tot een herziening van de gangbare benadering.
2. Is het mogelijk om door combinatie van al de identificatiecriteria een beperkt aantal etnische groepen samen te stellen? Deze indeling zou dan een glijdende schaal van etnische identificatie vormen.
3. Kunnen met de aldus gemaakte indeling gedragsverschillen in het culturele domein lezen worden beschreven en zinvol begrepen? Wanneer dat het geval is, zou dat een ondersteuning zijn van de noodzaak om te komen tot een op meerdere criteria gebaseerde, glijdende indeling naar etniciteit.

1.2 Het culturele domein lezen: een verkenning

Om zicht te krijgen op het culturele gedrag lezen is het nodig om informatie te verzamelen over het feitelijke lezen, de mate waarin men boeken leest in de vrije tijd, maar ook over het heersende leesklimaat. Voor de bepaling van dit klimaat hanteren wij een sociaal-psychologisch kader dat gebaseerd is op de Theorie van Gepland Gedrag (Fishbein & Ajzen 1975; Ajzen & Fishbein 1977; Ajzen 1991). Deze theorie verklaart de frequentie van gedrag vanuit drie componenten: de attitude, de subjectieve norm en de eigen effectiviteit (voor eerdere toepassingen op leesgedrag, zie Stalpers 2005; Stokmans 2002, 2007).

1.2.1 De attitude ten aanzien van het lezen

Een attitude is de aangeleerde predispositie om op een consistent gunstige of ongunstige wijze te reageren op een bepaald object (Fishbein & Ajzen 1975). Bij een attitude kunnen twee componenten worden onderscheiden: een utilitaire en een hedonistische (Stokmans 1999, 2007). De utilitaire component legt bij de evaluatie de nadruk op het nut van het object, zoals het opdoen van kennis en vaardigheden en het bijdragen aan de persoonlijke ontwikkeling. De hedonistische component legt de nadruk op de beleving van het object zoals het plezier dat men tijdens het lezen ervaart door in het verhaal te duiken en met personages mee te leven (Tellegen & Frankhuizen 2002).

1.2.2 De subjectieve norm ten aanzien van het lezen

De subjectieve norm staat voor de gevoelde druk vanuit de omgeving om een bepaald gedrag juist wel of juist niet te doen. Deze sociale druk is de resultante van drie factoren:

1. De referenten: de verzameling personen die men als normstellend erkent;
2. De referentopvattingen: de norm van ieder van deze referenten;

3. De neiging tot conformeren: de mate waarin men bereid is om met de norm van een bepaalde referent mee te gaan.

Kort samengevat, iemands subjectieve norm wordt bepaald door de opvattingen van die referenten waar deze persoon zich het sterkst mee conformeert. Voor het lezen in de vrije tijd zijn twee partijen van belang als referent: ouders en vrienden/vriendinnen (Stalpers 2005; Stokmans & Broeder 2009). Referenten kunnen hun opvattingen, in dit geval over lezen, op twee manieren kenbaar maken: expliciet en impliciet (Van Lierop-Debrauwer 1990). Bij expliciete overdracht uiten zij hun norm verbaal; er is sprake van een doelbewuste stimulering van het leesgedrag. De referent geeft aan dat lezen belangrijk is (maar hoeft niet noodzakelijk zelf te lezen). Bij impliciete overdracht maken referenten hun norm kenbaar met hun eigen gedrag; zij geven het “goede voorbeeld” (Leseman & de Jong 1998).

1.2.3 De eigen effectiviteit ten aanzien van het lezen

De eigen effectiviteit betreft de inschatting door een persoon van de mate waarin hij/zij daadwerkelijk in staat zal zijn het beoogde gedrag te vertonen. Het gaat dus niet om een objectief gegeven, maar om de perceptie van de eigen mogelijkheden. Belangrijke factoren zijn, naast de eigen inschatting van de leesvaardigheid en een ‘geschikt’ aanbod van boeken (Stalpers 2005), ook de vrije tijd die men beschikbaar heeft om te lezen (ervaren tijdsdruk), en de aanwezigheid van gunstige situationele omstandigheden om dat te doen (thuissituatie).

In het hierna te rapporteren onderzoek zijn al de in deze paragraaf besproken gedragsaspecten gemeten, dus naast de feitelijke leesomvang ook de drie componenten van het leesklimaat (attitude, subjectieve norm, eigen effectiviteit). Bij de attitude is er onderscheid gemaakt naar de utilitaire en de hedonistische component, bij de subjectieve norm naar de expliciete en de impliciete overdracht door ouders respectievelijk vrienden/vriendinnen. De eigen effectiviteit is nagegaan voor de vier genoemde factoren (leesvaardigheid, boekenaanbod, ervaren tijdsdruk, thuissituatie).

Bij het samenstellen van de informantgroep en bij het statistisch verwerken van de gegevens is er steeds rekening mee gehouden dat etniciteit systematisch gerelateerd kan zijn aan verschillen in andere achtergrondvariabelen. Zo hebben ouders van autochtone jongeren gemiddeld genomen een hoger opleidingsniveau en nemen zij intensiever deel aan culturele activiteiten (Van den Broek e.a. 2009; Trienekens & Chrau 2000). Door de geëigende methodische en statistische voorzorgen te nemen zijn al de gerapporteerde verschillen niet gecontamineerd door verschillen in de persoonskenmerken opleidingsniveau, geslacht en leeftijd; zij kunnen eenduidig worden toegeschreven aan verschillen in etniciteit.

2. Methode van onderzoek

2.1 Instrumentatie

De vragenlijst bestond uit drie onderdelen: achtergrondgegevens, subjectieve aspecten van leesgedrag en feitelijke manifestaties van leesgedrag.

2.1.1 Deel 1: achtergrondgegevens

Er is gevraagd naar leeftijd, geslacht en opleiding (bij scholieren het onderwijs dat men op dat moment volgde; bij volwassenen de hoogst afgeronde opleiding). Voor etniciteit zijn vier items opgesteld waarmee vijf indicatoren voor etniciteit samengesteld zijn:

- 1) Gecombineerd herkomstlandcriterium. Een persoon is autochtoon als de persoon zelf en diens vader en moeder in Nederland geboren zijn. In alle andere gevallen wordt men geclassificeerd als allochtoon
- 2) Komst naar Nederland. Wanneer iemand als allochtoon is aangemerkt, behoort deze persoon dan tot de eerste of tweede generatie?
- 3) Zelftoerekening (*Tot welke bevolkingsgroep reken je jezelf?*). Hiervoor zijn drie groepen samengesteld: autochtoon, gemengd en allochtoon.
- 4) Thuis taal (*Naast het Nederlands gebruiken we thuis ...*). Hiervoor zijn twee groepen samengesteld: Nederlands en andere taal naast het Nederlands
- 5) Culturele achtergrond (*Als ik kijk naar de taal die ik spreek, de feesten die we met de familie vieren, en hoe we thuis met elkaar omgaan, voel ik me ...*). Hiervoor zijn weer drie groepen samengesteld: autochtoon, gemengd en allochtoon.

2.1.2 Deel 2: subjectieve aspecten van leesgedrag

Voor ieder van de drie onderscheiden componenten (attitude, subjectieve norm, eigen effectiviteit) zijn items opgesteld. Daarbij is steeds gereageerd op een zevenpunts *oneens/eens*-schaal. Leesattitude is gemeten voor de hedonistische en de utilitaire component (Lewis & Teale 1982; Stokmans 1999). Beide componenten zijn bevraagd met vier items. De betrouwbaarheid van de schalen was goed (utilitair: Cronbach's alpha .81; hedonistisch: Cronbach's alpha .92). Om zicht te krijgen op de subjectieve norm zijn voor twee partijen de referentopvattingen bepaald zowel expliciet als impliciet. Ook is voor beide partijen de neiging tot conformeren nagegaan. De eigen effectiviteit is bepaald voor vier indicatoren: inschatting van de eigen leesvaardigheid, waardering van het boekenaanbod, belemmeringen in de thuissituatie en tijdsbelemmeringen door andere activiteiten. De betrouwbaarheid van de schaal was onvoldoende voor *boekenaanbod* (Cronbach's alpha .55; deze schaal is voor de volledigheid toch meegenomen in verdere analyses), adequaat voor *leesvaardigheid* (.75) en *thuissituatie* (.75) en goed voor *ervaren tijdsdruk* (.84).

2.1.3 Deel 3: feitelijke manifestaties van leesgedrag

Het feitelijk leesgedrag is geoperationaliseerd in termen van leesomvang (Kraaykamp 1993; Stokmans 2007). Twee items hadden betrekking op de leesfrequentie en twee andere op de leeshoeveelheid. De betrouwbaarheid van de schaal was goed (Cronbach's alpha .89).

2.2 Samenstelling informantgroep

Aan het onderzoek hebben 1240 informanten deelgenomen. Zij waren gelijk verdeeld naar leeftijd (*scholier, volwassene*) en herkomst (*autochtoon, allochtoon*). De allochtonen zijn voor het overgrote deel te karakteriseren als "niet-Westers" (89%). De scholieren waren gemiddeld 16.5 jaar oud (sd 1.24) en afkomstig van vmbo (25%), havo (33%) en vwo (42%).

De verdeling naar geslacht was steeds vrijwel gelijk. De verdeling naar opleidingsniveau liet in beide leeftijdsgroepen een verschil zien met herkomst (scholier: $X^2(3)=13.51$, $p<.005$; volwassenen: $X^2(6)=33.64$, $p<.001$). Bij de lagere niveaus waren de allochtonen iets meer vertegenwoordigd en bij de hogere niveaus de autochtonen; bij de middenniveaus waren er geen verschillen. De verdeling in leeftijdsgroep liet bij de scholieren geen verschillen zien met herkomstland of geslacht (alle F 's <1). Bij de volwassenen verschilde leeftijd niet met geslacht ($F(1,616)=1.58$, $p=.21$) maar wel met herkomstland ($F(1,616)=58.11$, $p<.001$, $\eta^2=.086$): de allochtone groep was gemiddeld ongeveer 5 jaar jonger (42.6 versus 47.8 jaar).

3. Resultaten

Twee thema's worden achtereenvolgens besproken. Eerst een verkenning van de opdeling van de informantgroep door een combinatie te maken van meerdere indicatoren voor etniciteit, daarna de validatie van deze opdeling door verschillen in leesklimaat tussen de onderscheiden groepen te exploreren.

3.1 Een multifactoriële indeling naar etniciteit

De informanten zijn op basis van het gecombineerde herkomstlandcriterium gesplitst in twee groepen van 620 personen. Tabel 2 geeft aan hoe binnen beide groepen de verdeling was op de vier andere identificatiecriteria.

Tabel 2: Per identificatiecriterium de verdeling over de op basis van gecombineerd herkomstland gemaakte splitsing naar etniciteit.

		Herkomstlandcriterium	
		Autochtoon (n=620)	Allochtoon (n=620)
Generatie	2 ^e generatie	620	329
	1 ^e generatie	0	291
Zelftoekenning	Nederlands	620	291
	Gemengd	0	84
	Allochtoon	0	245
Thuis taal	Nederlands	620	173
	Andere taal (naast Nederlands)	0	447
Culturele achtergrond	Nederlands	620	214
	Gemengd	0	163
	Andere cultuur	0	243

Bij de autochtone groep was het patroon eenduidig: op ieder van de andere criteria identificeerde men zich unaniem met de dominante cultuur. Bij de allochtone groep waren de uitkomsten meer gespreid. Dit illustreert hoezeer herkomstland als criterium aan relevantie heeft ingeboet. Iets meer dan de helft van de informanten behoorde al niet meer tot de eerste generatie. Bij zelftoekenning noemde bijna de helft zich Nederlander, bij thuis taal bleek 28 procent alleen maar Nederlands te spreken en bij culturele achtergrond noemde 35 procent zich geheel Nederlands. Slechts 39 procent gaf aan zich met een andere cultuur te identificeren. Opvallend was dat thuis taal meer personen als allochtoon bleek te identificeren dan dat culturele achtergrond dat deed. Een verschil tussen de leeftijdsgroepen deed zich alleen voor bij generatie: bij de volwassenen was 69 procent eerste generatie, bij de scholieren 25 procent ($X^2(1)=125.12$, $p<.001$). Bij de drie andere criteria waren er geen verschillen tussen de twee leeftijdsgroepen (zelftoekenning: $X^2(2)=4.98$, $p=.08$; thuis taal: $X^2(1)=0.65$, $p=.42$; culturele achtergrond: $X^2(2)=1.98$, $p=.37$).

De identificatiecriteria blijken niet met elkaar in de pas te lopen; wie bijvoorbeeld bij achtergrond een andere cultuur opgeeft kan zich bij zelftoekenning nog best een Nederlander noemen. Om tot een groepsindeling te komen die alle identificatiecriteria verdisconteert, hebben we op de groep die volgens het gecombineerde herkomstcriterium als allochtoon wordt aangemerkt, een clusteranalyse uitgevoerd met als afstandsmaat *cityblock* en als clustering methode 'within clusters average linking'. De autochtonen worden in de verdere

presentatie hier als apart cluster aan toegevoegd. De analyse leverde 6 clusters op die ieder substantieel in omvang waren, dat wil zeggen, ze bevatten minimaal 5 procent van de informanten.

Op basis van een kwalitatieve interpretatie van de scoreprofielen zijn de clusters geordend van meer naar minder identificatie als Nederlander. Cluster 1 (n=620) bevat alle autochtonen. Cluster 2 (n=211) bevat voor een belangrijk deel allochtonen van de tweede generatie die zich sterk identificeren met de Nederlandse cultuur. Ongeveer een derde spreekt thuis nog wel een andere taal naast het Nederlands. Cluster 3 (n=34) bevat personen van de eerste en tweede generatie die zich bij zelftoekenning en culturele achtergrond een gemengde identiteit aanmeten. Zij spreken thuis naast het Nederlands ook een andere taal. Cluster 4 (n=64) bevat uitsluitend allochtonen van de tweede generatie die zich unaniem identificeren als Nederlander, maar deze zelftoekenning niet ondersteunen op de andere twee criteria: driekwart spreekt thuis ook een andere taal en niemand duidt de culturele achtergrond als uitsluitend Nederlands. Cluster 5 (n=35) verschilt slechts op één punt van cluster 4: het gaat nu uitsluitend om allochtonen van de eerste generatie. Cluster 6 (n=110) bestaat geheel uit allochtonen van de tweede generatie die zich niet of nauwelijks met de Nederlandse cultuur identificeren. Men ziet zich nooit als volledig Nederlands, spreekt bijna altijd thuis ook een andere taal naast het Nederlands en ongeveer driekwart geeft als achtergrond een andere cultuur op. Cluster 7 (n=166) verschilt slechts op één punt van cluster 6: het gaat nu uitsluitend om allochtonen van de eerste generatie.

Wanneer we even afzien van de talen die men thuis spreekt, dan kunnen we samenvattend stellen dat cluster 2 zich als Nederlander identificeert, cluster 3 zich een gemengde identiteit toedicht, clusters 4 en 5 zich een gesplitste identiteit aanmeten en clusters 6 en 7 zich als niet-Nederlander identificeren. De clusteranalyse maakt duidelijk dat etnische identificatie zich op een glijdende schaal laat afbeelden en zeker niet (meer) het karakter heeft van een dichotomie. De clusters laten zich weliswaar ordenen naar hun mate van Nederlander-zijn, maar hieruit kan niet de conclusie worden getrokken dat hun onderlinge verschillen zich geheel laten beschrijven in relatieve termen, als een kwestie van meer of minder. De gemengde identificaties in cluster 3 verschillen daarvoor kwalitatief te zeer van het mengsel van identificaties in de clusters 4 en 5.

3.2 Etniciteit en leesgedrag

De 13 leesgedragsmaten zijn geëvalueerd met een vier-weg (M)ANOVA met als tussen-groepsfactoren etniciteit (7 clusters), geslacht (*man, vrouw*), opleiding (*laag: basisonderwijs, vmbo, mbo; midden: havo, vwo; hoog: hbo, universiteit*) en leeftijdsgroep (*scholier, volwassene*). Bij deze analyse zal een p-waarde van <.01 gehanteerd worden in verband met de grootte van de steekproef. Op basis van de veronderstelde glijdende schaal van etnische identificatie zijn a priori contrasten (*difference*) getoetst, waarbij nagegaan is of opeenvolgende etnische groepen van elkaar verschilden.

Bij leesomvang was er een effect van etniciteit ($F(6,1229) = 5.85, p < .01, \eta^2 = .028$). De clusters 1 tot en met 4 verschilden van de clusters 5 tot en met 7.

Bij attitude was er op de hedonistische component een effect van etniciteit ($F(6,1229) = 7.27, p < .01, \eta^2 = .034$). De scores verschilden tussen het cluster 1, de clusters 2, 3 en 4 en de clusters 5, 6 en 7. Bij de utilitaire component was het effect van etniciteit niet significant ($F(6,1229) = 2.10, p = .051$). Er was wel een verschil tussen de clusters 1 en 2.

De expliciete norm liet geen effect van etniciteit zien (ouders: $F < 1$; vrienden: $F < 1$). Bij de impliciete norm was er wel een effect bij zowel ouders als vrienden (ouders: $F(6,1217) = 11.49, p < .01, \eta^2 = .054$; vrienden: $F(6,1229) = 4.54, p < .01, \eta^2 = .022$). Bij de impliciete norm van de ouders verschilden het cluster 1, de clusters 2 tot en met 5 en de

clusters 6 en 7 van elkaar. De impliciete norm van de vrienden liet alleen een verschil zien tussen de clusters 4 en 5 en tussen de clusters 6 en 7.

Het toegeven aan de norm liet eveneens geen effect van etniciteit zien (ouders: $F(6,1221)=2.38$, $p=.027$; vrienden: $F(6,1228)=1.49$, $p=.18$).

Bij eigen effectiviteit was er een effect van etniciteit op de eigen inschatting van leesvaardigheid ($F(6,1229)=5.37$, $p<.01$, $\eta^2=.026$). De scores van de clusters 6 en 7 bleken van elkaar te verschillen. Het oordeel over de geschiktheid van het boekenaanbod liet een effect zien van etniciteit ($F(6,1229)=7.75$, $p<.01$, $\eta^2=.036$); de clusters 5 en 6 verschilden van elkaar. De inschatting van de thuissituatie liet een effect zien van etniciteit ($F(6,1229)=7.31$, $p<.01$, $\eta^2=.034$); de score van cluster 1 verschilde van die van cluster 2. De ervaren tijdsdruk liet ook een effect zien ($F(6,1229)=3.45$, $p<.01$, $\eta^2=.017$); er waren verschillen tussen de clusters 1 en 2 en de clusters 6 en 7.

3.3 Meerwaarde van een multifactoriële indeling naar etniciteit

De analyses in paragraaf 3.2 laten zien dat een meer gedifferentieerde indeling naar etniciteit verschillen naar boven haalt tussen autochtone informanten en bepaalde subgroepen van allochtone informanten alsmede tussen een aantal van deze subgroepen. De vraag is nog wel of dit ons meer greep gaat geven op de werkelijkheid dan het vertrouwde herkomstlandcriterium. Om een vergelijking te maken tussen de oude en de nieuwe klassificering hebben we de effectgroottes naast elkaar gezet van twee sets van vergelijkbare vier-weg (M)ANOVA's, waarbij in de ene set het gecombineerde herkomstcriterium gehanteerd werd en in de andere set de verder gedifferentieerde indeling. Bij de vergelijking van de effectgroottes van beide etniciteitsindelingen moet de kanttekening geplaatst worden dat deze in het nadeel van het nieuwe voorstel is. De eta-kwadraat (η^2) is namelijk een index die gevoelig is voor het aantal categorieën (Ellis 2003: 34). Bij een variabele met zeven niveaus (de nieuwe multifactoriële indeling) zal de waarde op statistische gronden systematisch lager uitvallen dan bij een variabele met slechts twee niveaus (het oude herkomstlandcriterium).

In tabel 3 wordt een overzicht gegeven van de waardering van de effectgroottes op basis van de door Cohen (1988) aangegeven criteria. Etniciteit afgeleid van alleen herkomstland blijkt minder verklarende waarde te hebben dan etniciteit gebaseerd op meerdere criteria: 9 keer een 'nihil' effect tegen slechts 3 keer bij de multifactoriële indeling. De meer genuanceerde conceptualisering van etniciteit blijkt verschillen beter aan het licht te kunnen brengen in het culturele domein lezen.

Hoe groot de mogelijke rol van etniciteit kan zijn, blijkt uit een vergelijking met de andere persoonskenmerken. De effectgroottes van de persoonskenmerken leeftijdsgroep, geslacht en opleidingsniveau blijken weinig van elkaar te verschillen tussen beide sets van analyses (in alle gevallen minder dan 0.01) en krijgen in alle gevallen eenzelfde kwalificatie volgens Cohen's criteria. Leeftijdsgroep en opleidingsniveau, en in iets mindere mate geslacht, blijken de verschillen tussen informanten beter te verklaren dan etniciteit. Zij brengen in een aantal gevallen zelfs een 'medium' effect te weeg. Dit onderstreept eens te meer de noodzaak om in onderzoek naar verschillen tussen etnische groepen de informantgroep goed te controleren voor verschillen op deze persoonskenmerken.

Tabel 3: Voor de 13 leesgedragmaten een overzicht van de effectgroottes in termen Cohen's kwalificatie van η_p^2 (de gekwadrateerde partiële eta-coëfficiënt) in relatie met etniciteits-indicatoren en persoonskenmerken.

		Etniciteitsindicator		Persoonskenmerk		
		Herkomst-land	Multi-factorieel	Leeftijds-groep	Geslacht	Opleidings-niveau
Nihil	(< .010)	9	3	3	5	3
Klein	(.010-.058)	4	10	6	5	7
Medium	(.059-.135)	0	0	3	3	3
Groot	(≥.136)	0	0	1	0	0

4. Conclusies

Herkomstland verliest steeds meer aan bruikbaarheid door demografische ontwikkelingen: de tweede en volgende generaties worden in het 'nieuwe' land geboren. Wordt er ook naar subjectieve criteria gekeken zoals *Wat voelt men zich?* en *Hoe gedraagt men zich?*, dan blijkt het nog meer ondoenlijk om herkomstland als exclusieve scheidslijn te blijven hanteren. Naarmate de tijd voortschrijdt en groepen zich langer in Nederland bevinden, wordt het noodzakelijker om het administratieve criterium los te laten en meer persoonlijke belevingen en ervaringen als uitgangspunt mee te nemen.

Het blijkt mogelijk om op zinvolle wijze subgroepen te maken binnen de op klassieke wijze bepaalde groep allochtonen door te vragen naar hoe men zichzelf beschouwt, en wat men thuis doet en spreekt. Dat levert grofweg vier typen op: een groep die zich als Nederlander identificeert (34%), een groep die zich een gemengde identiteit toedicht (5%), een groep die zich een gesplitste identiteit aanmeet (16%), en een groep die zich als niet-Nederlander identificeert (45%). Minder dan de helft voldoet aan het stereotype beeld van de allochtoon, zo'n 20 procent bevindt zich in de overgang naar een meer autochtone identiteit en een derde kan beter als autochtoon worden beschouwd.

Binnen het culturele domein lezen worden verschillen op basis van etniciteit duidelijker naar voren gebracht als het hier voorgestelde multifactoriële criterium gehanteerd wordt dan op basis van het klassieke herkomstlandcriterium. Daarbij moet wel aangetekend worden dat persoonskenmerken zoals geslacht, leeftijdsgroep en opleidingsniveau verschillen beter verklaren dan welke indeling naar etniciteit ook. Deze bevinding onderstreept eens te meer de noodzaak om bij de vergelijking van etnische groepen goed te controleren voor de mogelijke verschillen op deze persoonskenmerken.

Literatuurlijst

- Ajzen, I. (1991), The theory of planned behaviour, *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 50: 179-211.
- Ajzen, I., & M. Fishbein (1977), Attitude-behavior relations: A theoretical analysis and review of empirical research. *Psychological Bulletin* 84: 888-918.
- Broeder, P. & G. Extra (1999), *Language, ethnicity and education. Case studies on immigrant minority groups and immigrant minority languages*, Clevedon: Multilingual Matters.
- Broek, A., van den (2008), Cultuurdeelname, in A. van den Broek & S. Keuzenkamp (red.), *Het dagelijks leven van allochtone stedelingen*: 149-169, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Broek, A. van den, J. de Haan & F. Huysmans (2009), *Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars. Trends in cultuurparticipatie en mediagebruik*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Broek A., van den & S. Keuzenkamp (2008), *Het dagelijks leven van allochtone stedelingen*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Cohen, J. (1988), *Statistical power analysis for the behavioral sciences*, Hillsdale NJ: Erlbaum.

- Ellis, J. (2003), *Statistiek voor de psychologie. Deel 3 variantieanalyse*, Amsterdam: Boom.
- Extra, G., R. Aarts, T. van der Avoird, P. Broeder & K. Yagmur (2002), *De andere talen van Nederland thuis en op school*, Bussum: Coutinho.
- Extra, G., & K. Yagmur (2002), *Urban multilingualism in Europe. Immigrant minority languages at home and school*, Clevedon: Multilingual Matters.
- Fishbein, M., & I. Ajzen (1975), *Beliefs, attitudes, intention and behavior: An introduction to theory and research*, Reading, MA: Addison-Wesley.
- Fishman, J. (1977), Language and ethnicity, in H. Giles (ed.), *Language, ethnicity and intergroup relations*: 15-57, London: Academic Press.
- Gijsberts, M. & J. Dagevos (2009), *Jaarrapport integratie 2009*, 226-252, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Huysmans, F., & J. de Haan (2008), Dagbladen, televisie en internet, in A. van den Broek & S. Keuzenkamp (red.), *Het dagelijks leven van allochtone stedelingen*: 125-148, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kraaykamp, G. (1993), *Over lezen gesproken. Een studie naar sociale differentiatie in leesgedrag*, Amsterdam: Thesis Publishers.
- Leseman, P., & P. de Jong (1998), Home literacy: Opportunity, instruction, cooperation, and social-emotional quality predicting early reading achievement, *Reading Research Quarterly* 33: 294-318.
- Lewis, R., & W. Teale (1982), Primary school students' attitudes toward reading, *Journal of Research in Reading* 5: 113-122.
- Lierop-Debrauwer, H. van (1990), *Ik heb het wel in jouw stem gehoord – over de rol van het gezin in de literaire socialisatie van kinderen*. Delft: Eburon.
- Stalpers, C. (2005), *Gevormd door leeservaringen. De relatie tussen leesattitude, het lezen van fictie en het voornemen van adolescenten om lid te blijven van de openbare bibliotheek*, Proefschrift faculteit Geesteswetenschappen, Universiteit Utrecht.
- Stokmans, M. (1999), Reading attitude and its effect on leisure time reading, *Poetics* 26: 245-261.
- Stokmans, M. (2002), Leesgedrag onderzocht vanuit een informatieverwerkingsperspectief, in A. Raukema, D. Schram & C. Stalpers (red.), *Lezen en leesgedrag van adolescenten en jong volwassenen*: 105-120, Delft: Eburon.
- Stokmans, M. (2007), *Effectmeting van een leesbevorderingsproject: De cases bazar*, Delft: Eburon.
- Stokmans, M., & P. Broeder (2009), Het leesgedrag van Turkse, Marokkaanse en Nederlandse leerlingen, *Levende Talen Tijdschrift* 10-3: 20-27.
- Tellegen, S., & J. Frankhuizen (2002), *Waarom is lezen plezierig?*, Delft: Eburon.
- Trienekens, S., & A. Chrau (2000), Cultuurparticipatie van allochtonen, *MMNieuws* 7-2: 11-14.
- WRR (2007), *Identificatie met Nederland*, Amsterdam: University Press.